
MANIPULATIVNA MOĆ RIJEČI

Vesna Stanković Pejnović

In times when mind control became the main means of manipulation instead of force, the government's control requires complete freedom of speech through words that are impersonal instrument deprived of all spirituality. The language is analytical, the words are rational, pointless and with no value. In the process of creative communication, the intellectual class shaped itself against the economic, political and religious authorities. The prevailing state of spirit (or anti-spirit) of today turns intellectuals into intelligents who work in service of anti-freedom.

Psihološko i političko rasulo današnjice rezultira segmentacijom društva, a pojedinac se povlači u privatnu sferu odustajući od sudjelovanja u društvenom životu. Sve više živimo u prozaičnom svijetu, sklonom senzacionalizmu, ali sa više zluрадosti i smanjenih sfera pojedinačne moralne odgovornosti. Ljudsko ponašanje je produkt suprotstavljenih bezličnih sila kao odraza različitih nametnutih ili nenametnutih društvenih diskursa.

Špengler kroz pojam „pseudomorfoze“, tumači nasilno nametanje populaciji preuzetih, tuđinskih „kulturnih formi“ koje usporavaju unutarnji kulturni razvoj, a u najvećoj mjeri ih koriste intelektualne i političke elite. Vladajuća klasa sprovodi svoju ideologiju, dok subalterni, podređeni, participiraju u njezinoj ideologiji; radi se o kontradiktornoj situaciji u kojoj potčinjeni misli i živi unutar misaonih struktura vladajućih. (Finelli, 1992: 22)

Naša civilizacija je civilizacija jednodimenzionalnog čovjeka (Markuze) jer je proliferacija tehničkih nauka uzdignuta u vladajuću sferu uz zanemarivanje nauke otkrića i teorije saznanja, a svojstveni su joj obrasci nekritičkog odnosa prema postojećoj stvarnosti, propagandistički stereotipi ponašanja, odsustvo individualnosti, manipulativnost i konformizam. U takvom okruženju čovjek je nesposoban za radikalnu opoziciju i u potpunosti je integriran u sistem.

U tom jednodimenzionalnom tehničkom svijetu uveliko je prisutna manipulacija, riječi su važno mesto njenog instrumenta, a glavni sprovednici manipulacije su elite.

Funkcionalna pozicija predvodnika, „kreativnih manjina“ i uzora koje većine slijede i oponašaju, ogleda se u sposobnostima elita da na vrijednosnim kulturnim temeljima osmišljavaju upravljanje i razvoj društva, da rukovođeni njima odgovaraju različito na izazove, iznova prilagođeni prirodi. Ispunjenjem ovih funkcija jača se društvena kohezija, intenzivira solidarnost i smanjuju razlike i suprotstavljenosti unutar društvenih stratifikacija.

Elita ne određuje samo položaj u vršenju vlasti ili uticanju na nju, niti samo posjedovanje ličnih vrlina, znanja, osobina i autoritativnih pozicija u organiziranim oblicima društvenog života, već prije svega – vršenje svih ovih uloga na osnovu temeljnih društvenih vrijednosti kao izvorišta kultura iz kojih izrastaju svi društveni oblici. Uspješni odgovor elita koji ih sjedinjuje sa većinom su izazovi u međukulturnim, metaetničkim pogorič-

nim područjima i trebali bi dovesti do formalnog društvenog konsenzusa i osećaja solidarnosti.

Kako živimo u epohi programirane smrti, kategorije koja je potčinjena organiziranoj manipulaciji, nije nužno samo živjeti, već se treba boriti za transformaciju i poboljšanje svijeta. To mora biti politička bit čovjeka, koja izražava njegovu „čovječnost“. Koja je uloga intelektualaca u lavirintu manipulacije? Jesu li oni kritičari društva i manipulativnih tehnika ili dominantni pol, te sudionici manipulativnog procesa?

Moć riječi

U naše doba je uveliko prisutna pojava nihilističkog obezvredjenja svega, pa i riječi. Ako ne vratimo riječima njihovo dostojanstvo, tko će to učiniti umjesto nas? Da li oni koji reklamiraju svoju robu ili propagatori ideologija ili medijski manipulatori koji nas uvjeravaju da sanjamo snove od primarne važnosti za kapital? Njih ne zanima istina, ljepota, dobrota i svetost riječi, već su zainteresirani samo za interes i svoju korist.

Marx i Nietzsche su upozoravali da ljudi robuju riječima. Jezik je glavno sredstvo potčinjavanja. Riječi u-bjediti i po-bjediti imaju isti korijen, budući latinska riječ ubjeđivati (convincere) znači „primoravati da se bude zajedno sa pobjednikom“. Podložnost utjecaju riječi, dubinsko je svojstvo psihe, nastalo znatno prije sposobnosti za logičko mišljenje. Ne ujedinjuje ljude „misao“, već ono što stvarno ujedinjuje ljude. (Gramsci, 1971: 869). Svemoć riječi ne proističe iz rečenog već iz njezine „magije“, od čovjeka koji to kaže i atmosfere u kojoj se riječi rađaju. Riječi nisu dijelovi govora, već zameci predstava.

Nastankom buržoaskog društva Zapada prirodni jezik se postepeno zamjenjuje umjetnim, namjenski stvaranim. Riječi su postale racionalne, besmislene. Izgubile su svetost i vrijednost, ali su stekle cijenu.

Kada je glavno sredstvo manipulacije umjesto sile postala manipulacija svješću, radi njezine efektivnosti bilo je potrebno stvoriti uvjete za potpunu slobodu govora pa je započet proces pretvaranja riječi u bezličan, neproduhovljen instrument. Jezik je postao analitički, riječi su izgubile vrijednost i postale bezličan instrumenat.

Danas je u filozofiji dominantno hegelijansko, odnosno neopragmatističko shvaćanje jezika po kome su diferenciranost i kompleksnost prednost, a ne anomalija jezika. Kao što tvrdi Ričard Rorty, to bogatstvo dozvoljava da se stvarima i situacijama preko jezika prilazi na različite i neponovljive načine stvarajući nove rediskripcije stvarnosti i nove jezičke igre u namjeri da bolje razumijemo svijet koji nas okružuje.¹

Kako se stvarao „korektan“ jezik Zapada? Iz nauke su u ideologiju, a potom i u svakodnevni život u ogromnom broju ušle riječi „amebe“, transparentne, nevezane sa problematikom života, koje izgledaju kao da nemaju korijen, rasprostranjujući se neprimjetno i „brišući“ stare riječi. Iako izgledaju nepovezane, njihovoj važnosti i povezanosti daje temelj prividna „naučnost“. Odvajanje riječi od stvari i smisla važan je korak u razaranju čitavog društva. Govorom, „riječima bez korijena“ čovjek se privikava na život u podjeljenom svijetu. Implementiranje „beskorjenskih“ riječi je najvažniji način u razaranju nacionalnih jezika i sredstvo atomizacije društva, ali i kolonizacije naroda. (Kara Murza, 2011)

„Javni jezik se raspao“ jer politika govori „upraviteljskim žargonom“. Stvoren je mehanizirani diskurs koji „ukida potrebu za razmišljanjem“. (Furedi, 2008).

¹ O savremenim shvatanjima jezika i značaju tako shvaćenog jezika u savremenoj filozofiji pogledati Ludvig Vitgenštajn, *Filozofska istraživanja*, Nolit, Beograd 1969; Mišel Fuko, *Riječi i stvari*, Nolit, Beograd 1971; Donald Dejvidson, *Metafizički ogledi*, SIC Beograd 1995, te Richard Rorty, „Contingency of Language“ u *Contingency, Irony, Solidarity*, Cambridge University Press, Cambridge 1989.

Markuze je tvrdio da kapitalistička sila funkcioniše tako što zarobljava i manipulira ljudskim željama. Kapitalističko društvo je sklonije manipulaciji jer kapitalizam ima moć da zarobi žudnje i „zavodi“ mase lažnim, adiktivnim zadovoljstvima koja ih porobljavaju (Markuze, 1968). Kapitalizam ne nudi oslobođenje, već jeftine žudnje i zatupljujuća zadovoljstva koja prikrivaju istinske ljudske potrebe, a ljudi su ljudi uhvaćeni u zamku te nove psiho-tehničke strukture moći. Progressivne ideje prosvjetiteljstva se ne koriste za oslobođenje ljudi, već za njihovo porobljavanje.

Kapitalizam je nijem, on se ne može osloviti u anonimnosti ekonomskih procesa koji su izraženi samo u brojevima, a nikad u riječima. Snaga lingvističkih entiteta je potpuno uništena, a jezikom se ne može opisati postojeća stvarnost jer je jezik već unaprijed pretvoren u robu. (Groys, 2009: 1–33)

Danas su riječi na tržištu postale jedna od glavnih roba koja određuje bruto nacionalni proizvod. Novac i interes krupnog kapitala i velikih korporacija određuje šta će biti rečeno, tko će to reći i vrstu ljudi kojima će to biti rečeno. (Ilić, 1985: 37)

Igra riječi kroz manipulaciju

U kontroli i manipulaciji masa se primjenjuje psihološko ratovanje, pri čemu je najefikasnija trauma višestruk poremećaj ličnosti i uništavanje čovjekove kreativne moći. Cilj manipulacije nije razaranje predstava i ideja, već izgradnja novih ideja, želja, ciljeva. To su privremeni, „službeni“ prikazi, sa namjerom da izazovu zbrku u mislima i učine ih nelogičnim i nepovezanim, a sve u službi projektirane istine.

„Manipulacija je način vladanja duhovnim djelovanjem na ljude kroz programiranje njihovog ponašanja. Taj tajni utecaj, usmjeren na psihičke strukture čovjeka, ima za cilj da promijeni mišljenje koje odgovara vlastima“. (Kara Murza, 2011). Krajnji

rezultat manipulacije je stvaranje neadekvatne vizije stvarnosti tako da oni postepeno počinju živjeti u svijetu iluzija. Manipulacija ljudima i društvom se prikriva parolom slobode informiranja i govora. Realno, takve slobode nema jer je na djelu monopolizacija javnih glasila, a vlast nad njima vrši grupa oligarha, koji raspolažu neograničenim sredstvima.

Još od 50-tih godina 20. vijeka Russell je naglašavao da se područja naučne tehnike, fiziologije i psihologije trebaju razvijati, na temelju psihologije masa i njezinih metoda masovne propagande sa naglaskom na upotrebu tehnologije masovne komunikacije. Uz ovakvo naučno predstavljanje, ljudi se trebaju uvjeriti da je potrebno zavoljeti svoje ropstvo bez protivljenja diktaturi, odvrćeni od želje za pobunom, ponajviše kroz propagandu. Krajem 50-tih godina Huxley je budućnost opisao kao potpuno organizirano društvo u kojem je ukinuta slobodna volja sistematskim uvjetovanjem, predviđajući da će demokracija promijeniti svoju prirodu jer će stare forme u obliku izbora, parlamenta, vrhovnih sudova, postojati i dalje, ali će temeljni element biti nenasilni totalitarizam. Nominalno će postojati demokracija, ali će u pozadini djelovati vladajuća oligarhija i manipulatori koji će ljude zaglupljivali kako ne bi razmišljali i pravili probleme vladajućoj eliti. Ovako veliki značaj propagande i reklame povezan je sa fenomenom potpuno okupirane privatnosti. (Anders, 1985) Umjesto istinske privatnosti, slobode, „zastarjelosti privatnosti i individualnosti“ i autonomije u suvremenim društvima dominiraju pseudo-privatnost, pseudo-subjektivnost i pseudo-autonomija, tako da su i ta društva pseudo-liberalna. Ne samo javnost, već i privatnost, kao veliki ideal zapadnog liberalizma, potpuno su pod kontrolom svemoćnog tržišta.

Ljudi u mnoštvu gube moralne standarde, te postaju podložni emocijama, lako se vraćajući ljudskoj primitivnoj prirodi (LeBon, 1995). Iako je istovremeno postao primitivniji i infantilniji, čovjek mase ima pojačan osjećaj moći, dok se njegova

pojedinačna odgovornost za djelovanje kao jedan od glavnih faktora u svakoj moralnoj prosudbi, smanjuje (LeBon, 1995). Manipulacija se temelji na stvaranju organiziranog, kontroliranog okruženja u kome se „rasuđivanje temelji na stresu i napeposti, a pojedinac postaje podložan sugestiji“ (Wolfe, 1997: 7).

Manipulacijom sviješću se stvara nova vrsta totalitarizma koji nasilje zamjenjuje neuporedivo gorim i antihumanijim instrumentom – „industrijom masovne kulture“ i pretvara čovjeka u „programiranog robota“ (Kara Murza, 2011). Sve su veće dimenzije institucija neimenovanog, anonimnog gospodara koji normalizira znanje namećući „norme istine“ i vrijednosne obrasce (Zarka, 2010: 62).

Većinska percepcija stvarnosti, posebno u političkoj areni, nije percepcija te većine. Manipulirani privid stvarnosti se temelji na emocionalizmu, infantilizmu, zabavama, razbibrigama. Ciljano se pojedincima gase kreativne moći suđenja, naročito aksiomatskih-revolucionarnih otkrića u materijalnoj nauci (Jones, 2008). S jedne strane vodi se tajna, suptilna kontrola misli i ljudske svijesti kroz moć medija, dok se s druge strane izravno i otvoreno promiče paradigma, mijenjaju osnovni koncepti, šire parametri i sva pravila igre kojima društvo definira sebe unutar izuzetno kratkog vremenskog razdoblja (Lewin, 1942).

Kako su vladajuće ideje bliske Hayekovim razmišljanjima, budući su bliske neoliberalizmu, interesantna su njegova promišljanja o intelektualcima. On ukazuje na intelektualce koji programatski uobličavaju ideje, ali bez vezivanja uz ideologiju. Postoje „filozofi“ koji kao stratezi nameću razvojni put društva i „tumači“ koji će u okviru materijalno-institucionalnih praksi sprovesti ideju u djelo. Ti intelektualci prerađuju, tumače ideje, ne frontalno, već organizujući odnose između govora i racionalnosti. Oni nisu stvaraoци, nego tumači, novinari, učitelji, profesori, osoblje velikih fondacija, odnosno intelektualni akteri koji omogućavaju da se implementiraju određene ideje u svakodnevne obrasce promišljanja.

Takvi „intelektualci“ odlučuju koji načini mišljenja će stići do nas, koje su činjenice bitne da bi bile saopćene i sa kog stanovišta će biti prezentirane, i odlučuju da li ćemo saznati misli eksperata i originalnih mislioca (Hayek, 1949, 417–433).

Prema Lippmannu, vijesti i istina su dvije različite stvari. Preko pojma stereotipa, povezanog sa strahovima, žudnjama, željama, nadama, kao nastavak jungovskog pojma arhetipa, on objašnjava da subjekat ne razmišlja jasno i duboko o primljenim slikama, već reagira na poticaj koji stereotip daje, pa su „ljudi sve skloniji prihvatiti kliše kako bi unijeli red u nerazumljivu stvarnost“ (Lippmann, 1922, 187).

Svjesna i inteligentna manipulacija organiziranih navika i masa važan je element u demokratskom društvu (Bernays, 2004). Kad je stvarnost umjetno oblikovana, tada je njome moguće i manipulirati, uz sve izraženiju iracionalnost. Što su problemi savremenog industrijskog društva kompleksniji, lakše je plasirati sredstva za odvaraćanje pažnje masama, koja su, kreirana od vještih manipulatora, stekla položaj naučne činjenice.

Nemoguće je odreći se kontrole nad masama koju bi vršila određena manjina, kao što je nemoguće to raditi bez određenog pritiska. Svaka masa, nacija ili nasumično stvorena skupina, mora imati svog vođu, nekog tko joj daje „jedinstveni ideal“ ili vrijednost (Freud, 1986). Pojedinci koji sudjeluju u nekoj masovnoj pojavi, podložni su sugestiji, gubitku savjesti i preplavljeni masovnim iskustvom (Frojd, 2008).

Masa ne teži spoznaji istine, već objašnjenju stvarnosti kroz pri-vid, dajući prednost nestvarnom nad stvarnim. Masa je pod istim utjecajem neistinitog i istinitog ne razlikujući ta dva pojma. U okolnostima sve većih društvenih previranja, ljudi mijenjaju pogled na vrijednosti, popuštaju pred novim srozanim vrijednostima koje su manje ljudske, a više životinjske (Wolfe, 1997: 1–13).

Najčešće se inzistira na širenju mišljenja da živimo u svijetu nasilja i izopačenosti, da su ljudska bića degradirajuća i nasilna

stvorenja koja šire mržnju u ime bilo kog popularnog izma. Manipulatori na različite načine čovjeku govore da je zvjer kako bi se mogao kontrolirati poput zvjeri jer se ljudskom umu pristupa kao praznoj ploči koja izbjegava bol, a traži ugodu.

Izučavajući ljudsku prirodu, Furije nije težio mijenjanju ljudi, već je nastojao kanalizirati ljudski kapital u smjeru stvaranja društva u kome će svatko igrati ulogu najpodesniju njegovoj prirodi, ističući da je, kapitalizam „asocijalan“, jer su u njemu pojedinci u stalnom ratu jedni protiv drugih (Fourier, 1980).

„Javnost“ je postala sredstvo za ukidanje društvenosti koja podrazumijeva zajednicu emancipiranih političkih bića. Danas se često susrećemo sa fenomenom „kraja svih ideologija“ te je građanin, čovjek, sveden na dimenziju potrošača, a javnost je populus, masa čija je refleksivna distanca abolirana, a privatnost okupirana. Reklama i popularna kultura su u potpunosti oko nas, svijet je prepun propagandnog materijala, a masovna sredstva zabave od malena usmjeravaju djecu da budu potrošači (Risman, 2016). Mediji su sredstvo društvene ambivalentnosti. Oni kreiraju događaje, lažne i prividne jer su informacije vrsta simulacija kao dio principa dvosmislenosti, prevrtljivosti. U svijetu turbulentnih promjena, svi smo elementi, djelovi iste mreže, lažne realnosti.

Uloga intelektualaca u rehabilitaciji svijesti o sebi

Intelektualac iz svih perspektiva razmišlja o određenom problemu, situaciji ili stanju i sposoban je to analizirati i kontekstualizirati ih u odnosu na povijest, društvo i strukture znanja. Intelektualac mora biti uključen u vodeće ideje svog vremena, utječući na umjetnost, politiku, društveni život, komentirajući i zauzimajući određena stajališta.

Intelektualac je osoba koja javnim angažmanom i samoinicijativom pridonosi općem dobru nekog društva i iskazuje pripadnost

njegovu napretku. Intelektualac danas, kao i u prošlosti, je osoba kulturološki angažirana u društvenu i političku svijest svijeta, ukazujući što se treba mijenjati i razvijati. Slijedom Gramscijevog shvaćanja „organskog intelektualca”, pojam intelektualca podrazumijeva nekoga tko je angažiran u društvenoj i klasnoj borbi. Dok je buržujski intelektualac bio iznad i izvan društvenih previranja i govorio sa položaja predodređene razumnosti, organski intelektualac slični osobi koja smišlja reklame kapitalističke razmjene ili osobe koja organizira rad.

Foucault smatra da je intelektualac agent sistema moći, jer je zadužen za „svijest“ i govor čime je vidljiva njegova uloga u ovom sistemu. Međutim, intelektualac ne bi trebalo da bude „pomalo unapred i po strani“, izražavajući potisnute istine zajednice, već se mora boriti protiv formi moći koje ga preobražavaju u sopstveni objekt i instrument u sferi „znanja“, „istine“, „svijesti“ i „diskursa“ (Fuko, 2007). Burdije intelektualce vidi kao dominantni sloj vladajuće klase. Zadatak intelektualca nije da jednostavno izrazi svoje mišljenje, bez obzira da li je plemenito i progresivno, već da ponudi što autentičniju sliku stvarnosti (Burdije, 2001).

Za Foucaulta, intelektualac nije univerzalista, već pojedinac koji je uključen u specifične borbe, zainteresiran i za teorijski rad i aktivistički angažman, u kojem jedno utječe na drugo.

Politički angažman intelektualaca je tradicionalno proizvod dvije različite sfere djelatnosti: mjestom u buržoaskom društvu u sistemu kapitalističke proizvodnje i ideologije koju poredak stvara i nameće; i njemu primjerenog diskursa, u onoj mjeri u kojoj on otkriva određenu istinu, tako što ukazuje na političke relacije, tamo gdje se to nije očekivalo (Fuko, 2011).

Intelektualci koji nisu samo tehničari, misle kritički o određenim idejama i pristupaju im kao temeljnim elementima individualne misli i društvenih kretanja. Intelektualci trebaju pružati model prema kome su stručno povezani sa javnim životom,

otvaraju važne društvene i političke teme, usmjeravaju građane prema istinitijem i kritičkom shvaćanju vlastitih perspektiva i njihovom odnosu prema drugima i širemu društvu.

Odgovornost intelektualca je preuzimanje odgovornosti, što znači biti moralan svjedok, širiti političku imaginaciju, raditi u skladu s društvenim pokretima kako bi se ostvarila društvena i ekonomska pravda, pravednost i dalo značaj obećanjima radikalne demokracije (Bauman, 1987: 8).

U proteklim se desetljećima intelektualac definira na različite načine. Naglašava se javna uloga intelektualca kao nekog tko govori u ime „istine“; zaštitnika žrtava, manjina, subalternih kultura ili pojedinih krajeva; stalnog kritičara ideologije, te kulturne i političke klasifikacije, ali i medijske starlete, popularizatora društva koji javnost koristi u svrhu medijske izloženosti i samopromocije, bez obzira na to kakav se sadržaj pritom pruža ciljanoj publici.

Ograničen broj mega-korporacija upravlja dominantnim medijima dajući veliki prostor „brzim intelektualcima“ (Burdije, 2003) koji su često drugorazredni naučnici ili „sveznalice“, koji tržište pune sloganima i odgovorima u trendu kako bi se povećala gledanost. Oni su odani slavi, novcu i autoritetu, dok im istina, osjećaj društvene odgovornosti ili predanost i strast za stvaranje pravednijeg nije prioritet. Takvi intelektualci javni život ne obogaćuju, već ga degradiraju. Sve više je eksperata i komentatora, koji smisleno prezentiraju stvarnost, ali bez osjećaja za širi vremenski i društveni kontekst. Intelektualni diskursi su postali stručni diskursi, odvojeni od općih diskursa i svedeni na razinu puke deskripcije. (Swartz, 2013).

Intelektualac je osoba koja živi od proizvodnje i distribucije ideja. Fokus na „ideje“ dosta je važan jer intelektualac mora biti prilagođen komunikaciji sa različitim medijima, a ne samo sa akademskim tekstovima pomoću kojih se ideje prenose. Danas dominira konformistički mislilac, kompromiser, jer radi kao

profesionalac na „univerzitetima koji ga plaćaju, u političkim partijama koje zahtevaju lojalnost, u istraživačkim centrima koji na profinjeniji način dovode u pitanje moć suđenja i susprežu kritičke glasove“ (Said, 1994: 67).

Biti intelektualac ne stoji u nekoj vezi sa društvenim ja čovjeka. Nije intelektualac onaj koji je to za druge, čiji je cilj zarađivati novac, te se uspješno održavati na uzburkanoj pučini zajednice, već je intelektualac onaj koji je to za sebe, usprkos samom sebi, protiv sebe, i to nepopravljivo (Ortega Hose i Gaset, 1984).

Društvena stvarnost je zbir nevidljivih veza koje sačinjavaju skup položaja koji su međusobno distinktni i koji se definišu jedni u odnosu na druge. Intelektualno polje je dio društvenog prostora koji, po Burdijeu, „teži funkcionirati kao simbolički prostor“, polje na kome se, kao autonomnom, javlja u procesu stvaralačke komunikacije jedan čisto intelektualni sloj, „defini-ran nasuprot ekonomskoj, političkoj i vjerskoj vlasti“ (Burdije, 1970: 75). Autonomija intelektualnog polja, kao jedno od njegovih najbitnijih svojstava, istorijska je kategorija. „Stupanj autonomije polja, značajno varira shodno epohama i nacionalnim tradicijama“ (Burdije, 2003: 311).

Intelektualac treba biti autonoman da bi bio slobodan i moralan jer je samo takav sposoban djelovati kritički na dehumanizaciju društva. Pojam autonomije u moralnu problematiku uveo je Kant. Po njemu, autonomija je pretpostavka za ostvarenje ličnosti u čovjeku jer priroda nije dala čovjeku svu savršenost za koju je sposoban, već je on sam treba razviti. Čovjeka ne razvija priroda nego sloboda. Čovjek je po prirodi sirov, a ako takav ostane i poslije kulturnog razvoja, on je zao. Ideja slobode je pretpostavka i osnov pojma autonomije. S pojmom autonomije „nerazdvojno je povezan opći princip moralnosti koji je kao ideja osnova svih radnji umnih bića, isto onako kao što je prirodni zakon u osnovi svih pojava“ (Kant, 1974).

Autonomni čovjek ima moć i sposobnost podvrgavanja sopstvenom zakonodavstvu; on je odgovoran, ali bez razvijene sposobnosti za odgovornost. Bez izgrađene odgovornosti, pojedinac ne može razviti svoju ličnost i postati kulturno biće, već ostaje u prvoj, biološkoj prirodi. Tek u drugoj prirodnoj fazi, djelovanjem kulture, on postaje ljudsko biće. Sve ono što predstavlja društvenu ulogu nastalo je kao stvaralački put određenog pojedinca jer je od tog oblika života koji je jedan čovjek stvorio i sudbinski slijedio, ostalo nešto nalik na ljušturu iz koje je nestao djelotvorni lični sadržaj: ostao je samo javni „položaj“, kao bezlični kalup u koji bi na prevaru mogao doći bilo tko.

Odgovornost u političkom životu zajednice zavisi i od individualne odgovornosti pojedinaca kao njenih članova i od odgovornih u toj zajednici. Nemoć, ravnodušnost, prezir i čekanje da neko drugi uradi poslove od općeg interesa otvara prostor za djelovanje uzurpatorima i manipulatorima.

Zbog svega toga važno je istaknuti da posebnu odgovornost za javni život imaju intelektualci, odnosno elite znanja i duha. Od njihove moralne autonomije zavisi obrana univerzalnih i posebnih vrijednosti, odnosno uspostavljanje i dominacija vrijednosnog sistema u društvu. Za njih ideje uvijek trebaju biti u službi opće koristi, dobra i pravde. Ako se intelektualci stavljaju u interes posebnih grupacija, oni zastupaju samo jednu stranu i na taj način dovode u pitanje svoju istinsku intelektualnu misiju.

U samom temelju relacije intelektualnog i otpora je kontradikcija, pomješano osjećanje brige o društvu i opiranja društvu (Meltzer, 2003: 4). Društveno i kolektivno je varljivo jer utjelovljuje pozu, manir, titulu, masku.

Najveći broj intelektualaca to zaista nisu, već se samo pretvaraju zbog društvenih beneficija. Intelektualca koji je univerzitetski obrazovan, ali nema izgrađen kulturni obrazac i moralni stav i nije dostigao duhovni samorazvoj, već samo pre-

tjerano visoko mišljenje o sebi, Slobodan Jovanović naziva poluintelektualcem. Takav primitivac cijeni sve što donosi uspjeh u životu i uvijek uspjeh shvaća materijalistički (Jovanović, 1964).

Znanje je forma ljudskog, ali je prazno ako ne postoji djelotvorno ljudsko. Društvo se zadovoljava najmanjim ispunjenjem, odnosno izvršenjem obaveze koje nameće znanje. Mario Vargas Llosa ističe da mjesto intelektualaca u suvremenom svijetu zauzimaju zabavljači, jer su misleći ljudi ušutjeli, odnosno povukli se iz kulture spektakla i zabave (Llosa, 2016).

Ralf Darendorf intelektualce vidi kao dvorske lude, kao dvorske budale suvremenog društva koji su dužni sumnjati u očigledno, relativizirati autoritet uz obavezu da postavljaju neprijatna pitanja. Dovedi u pitanje opće prihvaćene vrijednosti i koncepte, nije ni prijatan ni zahvalan posao, te skoro neminovno dovodi do osude u svim vremenima i svim zemljama.

Da li društvo uključuje intelektualne dvorske budale koji kritički preispituju njihove institucije i da li ih tolerira, zavisi od kriterija njegove zrelosti i unutarnje stabilnosti (Darendorf, 1984). Intelektualac je osuđen misliti o društvu u kome živi, može biti „neutralni“ tehničar ili kritičar društva sa stanovišta ideala ili datih mogućnosti tog društva.

Intelektualac, kao stvaralac kojeg bitno obilježava razumno djelovanje i ponašanje, treba biti prvi kritičar i kontrolor političke moći i vlasti. Volterovim riječima, prestane li intelektualac u pitanjima društvenom i političkom životu, biti kritičar, on ne postoji. Kritika je razumno, razborito, racionalno i argumentovano prosuđivanje o nekoj ideji, konceptu, problemu, djelovanju i ponašanju. Ako vlast uvažava te kritike u mogućnosti je donositi valjane odluke, te racionalnije i efikasnije obavljati poslove. U političkom životu, misija intelektualca treba biti kritička, kontrolna, a intelektualci stratezi i orijentiri društvenog i političkog života.

Gramši ulogu intelektualaca vidi kao odgajanje u širokom smislu te riječi, uključujući stvaranje i podupiranje poimanja čovjeka, svijeta, povijesti, ali i njegovo neprekidno prenošenje novim naraštajima, kao vjesnika kulturnih revolucija. Važna misija intelektualaca mora biti usmjerena na razotkrivanje manipulatora u društvenom i političkom životu, posebno demagoga koji koriste laži, obmanu i dezorijentaciju. Iza njihovih strasnih, brižnih i filantropskih obećanja uvijek je sakrivena vlastita korist. Iz različitih razloga, društvo obiluje intelektualcima lišenih svoje društvene nadmoći i fokusiranih samo na sebe.

Ne bi trebalo da postoji naredba, zapovijest, prijetnja koja bi mogla dovesti u pitanje logiku profesije i savjest. Kada je logika poziva upitna, onda nestaje smisao. Pojedinaac posjeduje dvije jednake moći: moć znanja i moć savjesti. Čovjek koji posjeduje moć znanja, ali ne i moć savjesti, stručnjak je bez savjesti te je pogodan za djelovanje na javnoj sceni jer on zlo na stručan način prikriva i brani. Biti ravnodušan ili ćutati pred diskriminacijom drugih i različitih, isto je kao i pristajati na nasilje i prihvatati ga. Takvo zlo u politici je organizirano zlo, ali su posljedice nemjerljive.

Kako je politika utemeljena na iluzijama i lažima, interesantno i važno je istaći da se u veće laži više vjeruje i da su bolje prihvaćene. U vremenu vladavine laži, ljudi gube oslonac, sigurnost i izvjesnost. Laž, obmana i prevara razaraju vjeru i uništavaju nadu. Nevjerica i beznađe sve više ovladavaju, a strah i strepnja postaju dominantni. Riječi trijumfiraju u istinama, a ponižavaju se u lažima. Prema Kierkegaardu, u svijetu duha je obmanut onaj koji se sam obmanjuje. Demagozi su i rušitelji i gušitelji jer obezvrijeđuju i riječi i stvari, izjednačuju istine i laži, propast institucija i javnog života. Oni proizvode iluzije iza svojih jednostranih govora, te proizvode kaos. Ti tehnokratski stručnjaci iskorištavaju riječi govoreći meta jezikom političke korektnosti, kao posljedice dugogodišnjeg sistematskog podvrgavanja

ideološkoj manipulaciji. Cijeli sistem dresure zasnovan je na nepokolebljivom vjerovanju u rečeno u kojem individualizam nije dozvoljen. Dresura kao određena struktura mišljenja i egzistiranja u biti ostaje religiozni odnos (Bošnjak, 1965: 224–233). Misao o dresiranosti kao nužnosti za egzistenciju u državi prvi je jasno formulirao Platon. Prema Platonu samo država, odnosno vladar ima pravo lagati, ali samo u korist države (Platon, 1976: III, 3).

Biti intelektualac znači da treba sebe vidjeti i prihvatiti, jer na planu samoosvješćivanja svaki korak je put do višega stupnja spoznaje. (Schmidt, 1996). Intelektualci su stvaraoci na polju duha, što implicira kritičko, odnosno samokritičko mišljenje i preispitivanje svega postojećeg i isto takvo djelovanje u javnosti u korist i dobrobit pojedinca i društva. Postupa li drugačije, intelektualac prestaje kritički misliti, i prestaje se smatrati intelektualcem.

Danas više nema velikih ideja, a ni kritičara ideologije. Oštrica kritičke teorije je odavno oslabljena i sve je veća opasnost za intelektualca zapadanje u puki individualizam. Nužno je da intelektualac promatra svijet kroz prizmu vlastitog iskustva, ali i da postavi pitanje kako da izađe iz vlastitog mikrosvijeta.

Kako je neoliberalno tržište obećane demokracije u stvari tržište jeftine radne snage i novih oblika eksploatacije, figura intelektualca gubi svoj društveni značaj i svrhu.

Svjedoci smo poraza reformističke građanske uloge intelektualca koji je kroz njegovanje figure individualizma imao zadatak da održi sveprisutnim i aktuelnim zadatak kritičkog mišljenja o društvu.

Masovni mediji omogućili su relativno lako i brzo preusmjerenje intelektualnog djelovanja iz polja stvaralačkog i kritičkog mišljenja u polje političkog i konkretne distribucije političke moći.

Nužno je spekulativno misliti jer ono najvrednije u tom duhu emancipatorsko-utopijske afirmacije je utemeljeno na principima radikalne kritike, kao i spremnosti na vlastitu samokritiku. Biti intelektualac znači sebe vidjeti i prihvatiti, moći se pogledati. Filozofija upravo mora ukazati na takve mogućnosti, i to je jedna od njenih najvažnijih preostalih funkcija; otvaranje horizonta i pomicanje granice promišljanja života. Ako suvremena filozofija želi bitno pridonijeti rješavanju suvremene svjetske krize, ona se ne smije svesti na proučavanje i interpretiranje svoje vlastite historije; i ne smije biti ni školsko građenje sveobuhvatnih sistema, a još manje samo analiza metoda suvremene nauke. Ako želi biti misao revolucije, filozofija se mora okrenuti bitnim brigama suvremenog svijeta i čovjeka, a ako želi doprijeti do biti svakodnevnice, ona se ne smije sustezati od nje i prividno udaljiti zaranjajući u dubine „metafizike“. Filozofija kao misao revolucije je bespoštedna kritika svega postojećeg, humanistička vizija doista ljudskog svijeta i nadahnjujuća snaga revolucionarnog djelovanja. Filozofi su usmjerni pitanjima tradicionalno povjerenim intelektualcima, pitajući se o sakrivenim pretpostavkama, uvijek prihvatljivim konceptima, inzistirajući da se promjeni perspektiva gledanja (Honneth, 2009). Danas smo svjedoci prevladavajućeg (samoskrivljenog) stanja duha (ili anti-duha) koji od intelektualaca stvara inteligente i stavlja ih u ulogu servisera i služnika neslobode. To nije slučaj istinskog intelektualaca, ali je diskutabilno koliko takvih ljudi postoji. Prema Kangrgi, intelektualaca zapravo i nema, jer je: „Intelektualac ... par excellence kritičko biće koje se nužno reflektira o svim bitnim općim interesima života oko sebe i u svijetu“ (Kangrga, 2001).

Ideja da je pravo mišljenje ono koje ne misli revoluciju i koje se „ne angažira“ potpuno je nedomišljena, jer je pitanje šta bi to pravo mišljenje bilo. Misleći samo neko pojedinačno pitanje, pojedinačnu ljudsku sudbinu ili neki aspekt zbilje, ono ne bi

dopiralo do zbilje u njenoj cjelini. Sama zbilja sadrži u sebi i mogućnost promjene, a u naše vrijeme ona uključuje i mogućnost revolucionarne promjene. Ne htjeti misliti tu promjenu znači odbiti misliti ono najbitnije zbilje (Petrović, 1978).

Paralelno sa napredovanjem jednog društva i sa napretkom dobra, raste i količina zla, kao vrsta mračnog saučesništva, potpune ambivalentnosti. Zato je potrebno bar pokazati lucidnosti, odnosno „djelovati sa velikom lucidnošću”... Burdije je zaključio da je zlo svugdje i u svakom od nas i nije riječ o tome da li se treba eliminirati, već da ga treba shvatiti i utjerati u jednađbu, u igru; odnosno treba znati igrati sa tim snagama zla. To bi se moglo nazvati lucidnošću i ne bi trebalo negirati takve pojave, tvrdeći da tako nešto ne postoji (Burdije, 2003).

Zaključak

Neoliberalizam je stvaran dugo, promišljeno, sa jasnom idejom orijentacijom i uz suštinsku legitimacijsku i hermeneutičku ulogu različitih intelektualaca, odnosno potpomognut je od intelektualaca koji su uložili svoje kapacitete u reorganizaciju stvarnosti. Neoliberalni intelektualac je duboko ukorijenjen u ideologiju posjedničkog individualizma, odbijajući svaki oblik kolektivismu. On smatra da svatko ima pravo na samoostvarenje, akumulaciju kapitala, slobodan život i životni stil. Sloboda je za njega sinonim za mogućnost, a ne za sigurnost. Ova ideologija se deklarativno poziva na ljudska prava i slobode, a faktički u prvi plan promiče interes snaga krupnog kapitala, transnacionalnih korporacija, i u funkciji je njihove dominacije i hegemonije u suvremenosti. Neoliberalna ideologija, sa monetarističkom strategijom ekonomskog razvoja bila je uzrok razaranja institucija solidarnosti u svijetu i rušenja, ne samo socijalističkih država, već i socijaldemokratskog modela kapitalizma, ali je otvorila put masovnoj nezaposlenosti, enormnoj nekontroliranoj

eksploataciji, rušenju standarda u oblastima radnog i socijalnog zakonodavstva i socijal-darvinizaciji odnosa na nacionalnom i međunarodnom planu. Neoliberalna filozofija razvoja izraz je interesa snaga neokonzervativne restauracije u svijetu, snaga krupnog kapitala, koje zastupaju ultradesnu utopiju, utopiju (koja se ostvaruje) jedne eksploatacije bez granica (Burdije, 1999: 107).

Neokonzervativna revolucija, pozivajući se na progres, razum i nauku (posebno ekonomsku), kroz novu fetišizaciju tržišta (odnosno zakona jačeg), teži opravdanju procesa historijske restauracije (odnosno povratak nekog oblika radikalnog kapitalizma). Burdije ističe da je glavni zakon koji se „provodi“, zakon maksimalnog profita, odnosno kapitalizam bez granica (Mitrović, 2006: 236).

Politički koreknim se smatra slijediti „pseudomorfoze“, u kojima su prazne forme jedne civilizacijske tvorevine, nekritički preuzete (Špengler, 1990). Usvajanjem tuđih kulturnih utjecaja elite sa umanjenom kreativnosti i vrijednosnom utemeljenosti se ponovo legitimiraju u namjeri da opstanu u dosadašnjoj društvenoj i kulturno-civilizacijskoj ulozi. Preuzete uvezene „kulturne inovacije“ prikrivaju disfunkcionalnost elita i njihovu nesposobnost davanja kreativnih odgovora društvu. Takvo (ne)djelovanje je spoj zabune i samoobmane, jer se vanjski utjecaj prikazuje kao spasonosno „rješenje“ i način za povrat narušenog stanja ravnoteže. Preuzimanjem ovih utjecaja, elita je izgubila svojstva „kreativne manjine“ i postala samo „vladajuća manjina“, stvarajući kulturni amalgam mehaničkim ukrštanjem usvojenih i preostalih originalnih obrazaca ponašanja i vrednovanja. Ovaj kulturni amalgam se dalje, procesima preuzimanja kroz oponašanje, tokom nekoliko generacija postepeno prenose niz društvene lestvice; od elita prema većini, do svih slojeva naroda (Tojnbi, 2002).

Svijet obiluje intelektualcima skromne doze intelektualnosti ili potpuno bez nje. Intelektualac živi dobar dio svog života u

stalnom *quid pro quo* (Ortega i Gaset, 1998). Burdije, razotkrivajući hipokriziju naučnih, prije svega akademskih krugova, tvrdi da se znanje nasljeđuje i ljubomorno čuva. Jedan od habitusa u intelektualnom polju čine i tzv. medijski intelektualci, koji „nezasluženo zauzimaju mjesto u javnim medijima“.

Sve je više intelektualaca koji su žrtvovali svoju autonomiju i kritičku poziciju zbog političkih, materijalnih, statusnih probitaka prihvaćajući ulogu vazala i lakeja političkih moćnika, pa kao takvi postaju vrsta intelektualnih i moralnih žandarma. Socijalna moć se stiče sve većom ličnom nemoći i udvorništvom tog istog pojedinca. U društvu je sve veća rasprostranjenost ketmana, svjesnog izdajnika koji formalno prihvaća drugu vjeru ili ideologiju. Šta je genije bez karaktera?

Daleko od teorije, današnji intelektualac je dio konformističke klase koja se održava u nedjeljivom spoju jedino dozvoljene misli političke korektnosti u cilju izgradnje animalnog carstva duha. Umjesto kritike dehumaniziranog društva, suočavamo se sa potpunom satisfakcijom pseudomorfizma u obliku konzervativne kritike koja ne vjeruje u transformaciju vlastitog objekta iako ga u „kritici“ ne pokazuje dobrim i kvalitetnim, ili pokušaja prevazilaženja postojećeg stanja.

U velikoj mjeri je prisutna inflacija dvostrukih standarda, porasta društvene nepravde, haotičnih pritisaka i otpora. Obuzeto uvezenim obrazcima radi samoopravdanja, kulturno stvaralaštvo manjinskih, „viših“ slojeva odiše epigonstvom, trećerazrednošću i nevjerodostojnošću, agresivno promovirajući „dosljednost“ u pretjeranom oponašanju uzora i preuzetih stavova i ideja.

Spontano se nameće zaključak da je strana kultura „bolja“ i „nadmoćnija“ od vlastite jer njihovi obrasci uspješnije funkcioniraju. Zbog toga elite preuzimaju kao „više“ i „bolje“ ne više samo forme ponašanja i vrednovanja, već i stranu interesnu historijsku perspektivu.

Prezir elita dovodi do dvosmjernog djelovanja; do neskrivenog kulturnog i političkog stavljanja elita u službu pripadnika strane kulture čije su „uzorne“ obrasce usvojili, dok se, sa druge strane uz pomoć „superiornih“ vanjskih saveznika, pristupa procesu postepenog gušenja kulture. Sve što proturječi ili dovodi u sumnju kulturne obrasce i vrijednosti predstavlja se kao izraz stagnacije i zaostalosti. Ranija dostignuća se prikazuju bezvrijednim naspram uzora kojima se pristupa sa ostrašćenim idolopoklonstvom, jer se sve što se od njih preuzima smatra se „napretkom“.

Danas su znanje i kultura organski dio vlasti i potčinjeni logici i pravilima postojeće vlasti. Riječima Pjera Burdijea, intelektualci su dominantni pol vladajuće klase kao posrednici vlastodržaca i potčinjenih, ispunjavajući sve veći i širi odmak od te dvije „klase“, uz garanciju da će potčinjeni ostati na svom mjestu.

Intelektualac se oslanjanja na postojeći svijet, čvrstog, kompaktnog i konačnog, prebivajući u njemu, manipulirajući stvarima kako bi se njima okoristili. Intelektualac je rođeni egoista kome je najvažnije da bude na vrhu, obavi posao i dobije korist. Takav čovjek nije zabrinut za svijet i sve posvećuje vlastitom interesu. Posvećen je onom što doživljava kao svoje (Ortega i Gaset, 1998). Intelektualci su „duhovna municija priremene vlasti“ u službi globalne financijske oligarhije. Oni prate tokove političke korektnosti i odbacuju bilo koji oblik teorijske inovacije, potiskujući kritiku i rukovođenje vlastitom savješću kao jedinim arbitrom, te razaranje neprikosновенosti, pa su svojim angažiranjem postali portativni aparat laičkih vrijednosti (Benda, 1997).

Angažman novih intelektualnih elita koje se formiraju tokom 90-ih godina 20. stoljeća na postjugoslavenskim prostorima se pokazao nedostatnim: zauzeti investiranjem u svoje karijere u širem kontekstu globalnog kulturnog tržišta intelektualci su zaboravili na brigu o građanima i njihovoj zajednici, kao i na

ozbiljnu reformu građanske platforme kritičkog mišljenja. U ovakvoj je situaciji intelektualni ugled davno prevaziđena i zapravo izigrana kategorija koja je stavljena u tržišnu ponudu.

Položaj intelektualaca u tranziciji moguće je objasniti kroz tipologiju četiri tipa intelektualca: prvima su politika i kultura oduvijek bile nespojive; drugi tip je zbog razočaranja i rezignacije koju je donijela tranzicija zauvijek napustio politiku; treći tip intelektualca predstavljaju oni koji su zbog svojih političkih sposobnosti ostali u politici (njih je najmanje); četvrti tip čine intelektualci koji su sa novom demokracijom ušli u vlast, ali su iz nje bili izbačeni; neki od njih pokušali su se vratiti u politiku, a neki su njome pokušali manipulirati iz pozadine (Zajac, 1995: 163–165).

Gdje je mjesto intelektualca poslije kraja utopije? To mjesto je paradoksalno, jer kritičko mišljenje, s jedne strane, zadržava mnoge tradicionalne elemente i uklapa se u suvremeni ideal pluralizma i šarolikosti, dok je sa druge strane, potisnuto na marginu kao diskurs vrijedan pažnje, s obzirom na složenost u poetičkom, ideološkom, etičkom smislu.

U potrazi za jasnije određenom funkcijom u suvremenome svijetu neki od intelektualaca su odustali od vječne uloge kritičara ili filozofa. Prihvatili su teoriju kao društveno usmjerenu osnovicu koja je prihvatljivija od bilo kakve izražene filozofije, idealizma ili kritike. Ta je promjena vidljiva na sveučilištima gdje je mjesto tradicionalne uloge filozofije zauzela osmišljena teorija koja teži povezivanju različitih znanosti u dostizanju univerzalnoga.

S druge strane, pojam intelektualca dodatno je proširen ili izmijenjen jer se intelektualnost i sam intelektualac povezuju sa modernim tehnologijama. Još je Herbert Marcuse upozoravao da je tehnološki racionalizam privlačan zbog toga što djeluje posve objektivno i nezavisno, a u stvari umanjuje ulogu kritičkog intelektualca (Marcuse, 1982: 138–162). Tehnološki racio-

nalizam povezan je sa političkim čime se je upitna njegova objektivnost i nezavisnost. Ipak, klasičan kritički usmjeren intelektualac ostaje često odvojen od novouspostavljene veze tehnologije, politike i društva.

Riječima Friedricha von Hayeka, intelektualac uvijek traga za onime što mu je „shvatljivo” u društvu, preferira nešto što je vidno usmjereno prema dobrobiti. Intelektualčeva kreativnost je identična umjetnikovoj: intelektualac stvara u skladu s vremenom, a ponekad usprkos njemu.

Intelektualac ima i svoj antipod, Pseudo-Intelektualaca koji su falsifikati i ne ništa više do Drugi, sakrivenog iza maske pisca, naučnika, profesora, filozofa. Taj poluintelektualac je zarobljen u svoj egoizam i nedostaje mu kulturni obrazac koji je nužna dopuna nacionalnom i političkom obrascu posebno kad ta dva obrasca počinju slabiti (Jovanović, 1964).

Samo potpuna ličnost sa izgrađenim intelektualnim, etničkim, kulturnim standardima može odgovarati izazovima društva jer samo tako može postići suglasnost sa svojom životnom filozofijom.

Cjelokupna kultura se stvara pomoću ideja, ali one prvenstveno trebaju biti ideje o stvarima, osjećanjima, načelima, podvizima. Kultura u posljednjih nekoliko vijekova sve više postaje intelektualistička iz čega proizlazi da je Drugi sada pun ideja, ali nesposoban ovladati njima jer on snažno želi živjeti od ideja i imati svoje ideje. Za Drugog postoji samo ono što je njegovo, a što ranije nije bio slučaj jer on nije želio imati ideje, i živio je od tradicija, uvjerenja, strasti i pakosti, kao prirodnog ustrojstva njegovog života.

Ako želimo spriječiti dresuru, podložnost manipulaciji i obmanutost mišljenja i egzistencije, potrebno je kritičko promišljanje. Ako duh filozofije prestaje biti kritičan, filozofija postaje apologija. Kritički odnos prema stvarnosti znači voditi dijalog za i protiv. Ako je više pozitivnih, to je najbolji put da se čovjek

kao pojedinac i društvo kao cjelina oslobode svog opterećenja koja vode u negiranje tog kriterija. Ukidanje te metode otvara putove za fanatizam i manipulaciju. Gramši je primjetio da bez „radnika ideja“ i intelektualaca neće biti moguće uspostaviti revolucionirano civilno društvo, što je jedini način osvajanja političkog društva. Tako postaje jasna osoba intelektualaca; oni su odgovajatelji u širokom smislu riječi sa zadatkom stvaranja i podupiranja poimanja čovjeka, svijeta, povijesti, kao i njegovo neprekidno prenošenje novim naraštajima, kao vjesnika kulturnih revolucija.

U egzistencijalnom smislu istinito je ono što je pravedno, a pravedno je identično s dobrim. Ne smije se dogoditi ono, što je Ovidije uočio kad je rekao: vidim bolje dobre stvari, i odobravam ih, ali se priklanam lošijima. Ako se ostaje kod onoga što je bolje tada će i put istine biti uspješniji, što nije samo teorijski, već i društveno-etički zadatak svakog čovjeka.

Filozofsko razmatranje istine mora uvijek u sebi nositi princip, koji su filozofi antike zvali *bios theoretikos*, Seneka *vita contemplativa*, budući je filozofija i aktivna i kontemplativna. *Bios theoretikos* znači misaoni odnos prema bitku, dakle prema totalitetu kao obliku duhovne aktivnosti ili filozofski život, kako je prikazivao Aristotel. Ako je istina samo podudaranje predstave s predmetom, što je predmet i cilj filozofije? Istina je za Hegela pojavnost da se neki sadržaj podudara sa samim sobom. U perspektivi društva i istorije to je jedinstvo teorije i prakse.

Filozofska misao je dijalektična i revolucionarna te je kao takva, teorija o suštini zbilje. Filozofija je u politici, a najviši moment politike je revolucija. Identitet politike i filozofije čini da je najviši moment filozofije politika koja transformira, te je filozof čovjek koji u utemelju transformira svijet (Gruppi, 1992: 13–14).

Gramši društvo vidi kao složen sistem kulturnih odnosa, sredinu gdje se sukob odvija na polju vjerskih, filozofskih, naučnih

i umjetničkih ideja, kao tvrđavu, koje treba osvajati „molekularnim napadom“ na civilno društvo. Gramši ne smatra da se moć dobiva osvajanjem sredstva proizvodnje kao Marx, ali ni pomoću sredstva političke moći kako tvrdi Lenjin, već kroz sredstva obavještanja i odgoja ističući ih kao temelje za osvajanje moći. Zato je od krucijalne važnosti nadzor nad središtima širenja ideja u univerzitetima, školama, medijima. Osvajanje nadmoći je važnije od zadobivanja političke moći. Politička moć bez civilnog društva koje je ideološki slijedi, nema pravu moć. Savezništva se mogu mijenjati, ali su ciljevi nepromjenjivi: nužno je zamijeniti vrijednosti na kojima se društvo temelji. Suvremeni Princ, kao kapital u svojoj apsolutnosti po Gramšiju, posjeduje odlučnost, energiju, lukavost, i sposobnost pažljivog zbrajanja dobitaka, sa umješnošću da se znalački koristiti tuđim slabostima.

Gramši je shvatio da se proces stvaranja novog društva temelji na razaranju prethodno postojećeg svjetonazora; to je intelektualna borba, kojoj je cilj uklanjanje temeljnih načela koja tvore duhovni temelj društva. Shodno Gramšijevoj misli, ljudi se nikada ne „odlikuju“, i ne osamostaljuju „sami od sebe“, ali i ne organiziraju sami. Zbog toga je potrebno imati organizatore i rukovodioce (Gramsci, 1971). Potrebna je inovacija, ali ne od strane masa, već posredstvom „elita“, koja je prešutno u masi stvorila i stvarnu svijest, kao postignuće „kulturnog prodiranja“; to je prvi stupanj revolucionarnog osvajanja civilnog društva. Stvaranjem nove ideologiju stvara se „ideološki temelj“ koji nastoji podržavati i razvijati frontu doktrinarne teorije kroz medije, škole, univerzitete, birokratiju, a sve u cilju preobražaja načina mišljenja ljudi.

Prema Gramšiju, pod intelektualnim i moralnim vodstvom, društvo treba postići jedinstveni temelj i nadgradnju dok civilno društvo ne ovlada političkom sferom i kulturom. Tek tada, država kao „oklopljena hegemonija prisile“ ima hegemoniju nad

civilnim društvom; država ga nadvladava prisilom te više nema razloga postojanja pa će nestati i kreće se prema stvaranju bez-staleškog društva.

Budući je blok ideološki, intelektualci su spoj njegovih djelova kao pojedinci koji rade sa idejama, kao „elite“ intelektualaca uklopljeni u vladajući stalež, kao „organski intelektualci“. Oni nisu samo oružje borbe staleža; oni sami su borba staleža unutar inteligencije, unutar kulture.

Politička korektnost je lažna tolerancija oblikovana u sklopu poruka, pojmovno koherentnih, u skladu sa duhom vremena, ali koju intelektualci moraju koristiti ako žele biti „roba“ kompatibilna vlastima koja bi ponudila „kulturni kapital“.

Samim tim i univerziteti su mjesta kulturne organizacije političke korektnosti i promoteri koda totalitarizma, nametanja upotrebe engleskog jezika, glorifikacije proceduralizma i nezadovoljstva uz ostraktizam bilo kakve utopijske želje uz prinudnu apologiju netrpeljivosti, nihilizma i podsmjeha prema svakoj proverljivosti ili kriticizmu.

Svjedoci smo stvaranja procesa na koji je Gramši upozoravao da se treba preduprijediti i spriječiti. Raspadom društva se pojavljuju pukotine u kojima nestajaju oblici civilnog društva. Važno je pridobiti tradicionalne intelektualce koji, prividno stavljeni iznad politike, utječu na promicanje ideja. Poredak se počinje urušavati kada određeni broj tradicionalnih intelektualaca izda predstavnike postojeće prevlasti. Shodno Gramšijevoj strategiji, potrebno je umanjiti ugled staleža koji ima prevlast i nastojati, da oni koji se opiru novom poretku i koji odaju njegovu strategiju, budu uklonjeni kroz medije, ismijavajući one koji se bore protiv novog svjetonazora ne razumijevajući tokove današnjice. Kada se ovlada civilnim društvom, bit će dobiveno i političko društvo. Valjanost Gramšijeva mišljenja ponovno dovodi u razmatranje predmet kulturne borbe kao sredstva za osvajanje političke moći. Rečeni predmet i pripadajuća strategi-

ja prisutni su sa potrebnim prilagodbama u današnjim osvajanjima globalizma u korist Novoga svjetskog poretka.

Bibliografija:

- Anders, Ginter, *Zastarelost čoveka*, Nolit, Beograd, 1985.
- Bauman, Zygmunt, Legislators and Interpreters, *On Modernity, Post-Modernity and Intellectuals*, Oxford: Polity Press, 1987.
- Bernays, Edvard, *Propaganda*, 1928, Ig Publishing, 2004.
- Benda, Julien, *Izdaja intelektualaca*, Politička kultura, Zagreb, 1997.,
- Bošnjak, Branko, „Istina i dresirano mišljenje“, „Anarho sindikalistička konfederacija“, *Praxis*, 2, 1965, 224–233.
- Bourdieu, Pierre, *On Television*, New York 1999.
- Burdije, Pjer, „Intelektualno polje i stvaralačka zamisao“, *Kultura*, br.10, str.74-110, 1970.
- Burdije, Pjer, *Pravila umetnosti: geneza i struktura polja književnosti*, Novi Sad: Svetovi, 2003.
- Burdije, Pjer, Turbani koji govore, *Frankfurter Rundschau*, 20. 11. 2001.
- Darendorf, Ralf, *Intelektualac i društvo: društvena funkcija „budale“ u 20. veku*, Gradina 12, 1984.
- Finelli, Roberto, „Antropologie della politica“, *Democrazia e diritto*, XXXII (2), 1992, pp. 3–29.
- Furedi, Frank *Politika straha*, Zagreb 2008.
- Frojd Zigmund, *Psihologija masa i analiza ega Frojd*, Fedon, 2008.

- Freud, Sigmund, *Nesvjesno. U Budućnost jedne iluzije*, Naprijed, Zagreb, 1986.
- Fourier, Charles, *Civilizacija i novi socijetarni svijet*, Zagreb: Školska knjiga, 1980.
- Fuko, Mišel, *Poredak diskursa*, Loznica, Karpos, 2007.
- Fuko, Mišel, „Razgovori sa Fukom“, u *Mišel Fuko i analitika moći*, Beograd: Centar za kvir studije, 2011.
- Gramsci, Antonio, *Selections from the Prison Notebooks*, International Publishers Co; 1971.
- Groys, Boris, *The Communist Postscript*, London – New York 2009, 1–33.
- Gruppi, Luciano, *Il concetto di egemonia in Gramsci*, Editori Riuniti, Roma, 1972.
- Hayek, Friedrich “The Intellectuals and Socialism”, *University of Chicago Law Review*, 16/1949, br. 3, Spring, 417–433.
- Honneth, Axel, *Pathologies of Reason: On the Legacy of Critical Theory*, Columbia University Press, Columbia, 2009.
- Ilić, Ivan, *Pravo na zajedništvo*, Rad, edicija „Pečat“, Beograd 1985, str. 33–57.
- Jones, Creighton Cody, *Only Diseased minds believe in Entropy, How Weiner attempted to kill science*, EIR, 2008.
- Jovanović, Slobodan, *Jedan prilog za proučavanje srpskog nacionalnog karaktera*, Vinzor, Kanada, 1964.
- Kangrga, Milan, *Šverceri vlastitog života*, Republika, Beograd 2001.
- Kant, Immanuel, *Um i sloboda*, Ideje, Beograd, 1974.
- Kara Murza, Sergej, *Manipulacija svešću*, Vesna-info, Beograd, 2011.
- LeBon, Gustave, *The Psychology of the Crowd*, Transaction Publisher, 1995.

-
- Lewin, Kurt, 1942, „Time Perspective and Morale“ u *Civilian Morale*, G Watson, ur, Boston: Houghton Mifflin
 - Lippmann, Walter, *Public opinion*, New York: Harcourt, Brace and Company, 1922.
 - Ljosa, Mario Vargas, *Notes on the Death of Culture: Essays on Spectacle and Society*, Picador, New York, 2016.
 - Markuze, Herbert, *Čovek jedne dimenzije*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1968.
 - Marcuse, Herbert “Some Social Implications of Modern Technology”, *The Essential Frankfurt School Reader* (ur. Andrew Arato i Eike Gebhardt), New York 1982, 138–162.
 - Meltzer, Arthur M. “What is an Intellectual”, *The Public Intellectual: Between Philosophy and Politics* (ur. Arthur M. Meltzer, Jerry Weinberger i M. Richard Zinman), Lanham 2003.
 - Mitrović, Ljubiša, „Burdijeova kritika neoliberalne filozofije razvoja, mita o mondijalizaciji i novoj Evropi (Pledoaje za obnovu kritičke sociologije)“, 229–243, u zborniku *Nasleđe Pjera Burdijeja, poruke i nadahnuća*, (ur) Miloš Nemanjić Ivana Spasić, Institut za filozofiju i društvenu teoriju Zavod za proučavanje kulturnog razvitka Beograd, 2006.
 - Ortega, Hose, i Gaset, *Intelektualac i drugi*, Gradina 12, 1984.
 - Ortega i Gaset, Hose, *Posmatrač*, Clio, Beograd, 1998.
 - Petrović, Gajo, „Odgovornost intelektualca danas“, *Mišljenje i revolucija*, Biblioteka Naprijed, Zagreb, 1978.
 - Platon, *Država*, BIGZ, Beograd, 1976.
 - Risman, Dejvid, *Usamljena gomila*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2016.
 - Said, Edward *Representations of the Intellectual*, Vintage Books, London 1994.
 - Schmidt, James (ur.), *What is Enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twenty-Century Questions*, University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London, 1996.

- Swartz, David L Symbolic Power, *Politics and Intellectuals: The Political Sociology of Pierre Bourdieu*, University of Chicago Press, May 2013.

- Špengler Osvald, *Propast Zapada*, Kristali, Beograd, 1990.

- Tojnbi Arnold, *Proučavanja istorije*, CID, Podgorica, 2002.

- Wolfe, Lonnie, *Turn off your TV*, New Federalist, 1997.

- Zarka, Charles *La destitution des intellectuels*, Paris 2010, 62.

- Zajac, Peter, „Intelektualci pet let pozneje: uspeh? brodolom? razočaranje?“, *Nova revija*, 14/1995, br. 163–164, 164–165.